

Z druhého sjezdu

O NĚKTERÝCH PROBLÉMECH SOUČASNÉ POEZIE

Vítězslav Nezval

Nejsem kritik, estetik, teoretik – jsem básník. Pro tento referát je to výhoda i nevýhoda. Výhoda v tom, že dlouholetá básnická praxe umožňuje mně celkem bezprostředně vidět do básní, o nichž mám mluvit. Básníka může leckdo lecčímς oklamat, nikoliv však poezii. Nesedne na lep dobrým úmyslům, různým programovým a jiným záměrům, těžko uzavírá kompromis tam, kde ho uzavřít nelze. Nevýhoda básníka, který má podat systematický obraz o básnících své doby, je právě v té jeho neschopnosti uzavřít kompromis. Jsem v rozpacích, mám či musím-li připustit, že desítky a sta knih veršů, které svým kvantem dělají mně mžitky před očima, jsou většinou výplodem dobré vůle, žel jenom dobré vůle. Na rozdíl od kritika, který pokládá za svou samozřejmou povinnost soudit, je básník, zvláště v poměru k svým kolegům, k lidem své profese, citlivější, rozpačitější. Nechápu například, jak mohl před několika lety Ivan Skála, v jehož knížkách se čtou verše, kterým nechybí mnoho k tomu, aby jedním uchem vstoupily do člověka a druhým ho prostě opustily, odsoudit způsobem, pro který je těžko najít jméno, Viktoru a jiné básně Jaroslava Seiferta, básníka, který je už dnes klasikem v nejkrásnějším slova smyslu, klasikem živým, životným a moderním. Je mi líto, že tato slova na adresu Ivana Skály nemohu anulovat tím, že bych citoval z jeho knížek – a rád bych to udělal – verše tak význačné, že bych vás s ním usmířil.

Z druhého sjezdu

*Bojovný, dynamický
dějepis v našich hlavách,
otázky leninismu,
traktorů síla dravá,*

*krátký kurs našich dějin
a bolševická kázeň,
úvodník v Rudém právu,
koncert, sport, horká lázeň,
to vše je pětiletka.*

Obávám se, že verše, jež jsem právě citoval, a jiné, jež bych mohl citovat z knížek Ivana Skály a mnoha jiných básníků, nevysvětlí anebo vysvětlí až příliš jasně, proč v letech kolem roku 48, 49, 50, 51 bylo vedeno básníky, kteří se nedostali nad průměr, tažení proti všemu, co v poezii potíralo bezbarvost, chaluhoovitost a co ve jménu skutečné lásky k lidem a k socialismu odvážilo se vystoupit s pravou poezií. Kolik básnické energie vydal v boji proti antipoetickým demagogům Konstantin Biebl, kolik vnitřního utrpení zaklel ve svých manifestech na okraj svého boje! Přesto, věřte mi, naplní mě velikou radostí, budu-li moci z veršů onoho povšechného průměru, kterému pomohlo na svět nakladatelství Mladé fronty, žel i Československý spisovatel, citovati verše, ve kterých by to zajiskřilo skutečnou poezií. Není a nemůže být zásadního rozdílu mezi tím, dělali referát o poezii básník, nebo kritik, estetik či teoretik. Jak by v nás všech nebylo kus estetika či teoretika! Dávno se hlásíme k dialektickému materialismu a víme, že nelze odtrhovat teorii od praxe. Nechápal jsem nikdy básníky, kteří říkali: Já prostě nedovedu vyjádřit, co a jak dělám. Takový básník se patrně domnívá, že poezie je věc instinktu, jen instinktu. Takové úzké pojetí je prostě nesmyslné. Chci jen připomenout, jak dovedl psát o poezii Jan Neruda nebo Jaroslav Vrchlický, jak často o ní psal S. K. Neumann. Chce-li básník dvacátého století předstoupit před svou dobu a říci něco o sobě a o ní, musí sám v sobě obsáhnout celou svou epochu.

Jaká je dnešní epocha? Dává jí její ráz boj mezi dvěma tendencemi: mezi tendencí bojovat za šťastné lidstvo, za novou organizaci práce, za lásku k životu v celé jeho složitosti, za mír – proti umělému udržování sterilních hodnot, které už dávno nic neplatí a které chtějí kořistní nepřátelé lidstva uměle zachraňovat i za cenu rozvratu, i za cenu války. Jak by mohl básník nezaujmout stanovisko k tomuto boji! Jak by mohl zůstat nestranný, jak by mohl nestranit pravdě!

Mluví se o stranickosti v umění. Leckdo rozumí stranickosti tak, jako by tato stranickost v literatuře znamenala především přepis stranických usnesení a jejich překlad do poezie a prózy. Rád bych se vrátil k etymologii slova stranickost, které pochází v češtině od slova straniti a znamená bojovné stanovisko v boji pro a proti. Z nesprávného pochopení stranickosti v literatuře zaplnily se verše našich básníků standartami! Netýká se to jen produkce básníků podružných, nýbrž dopustili jsme se všichni této chyby ve snaze zúčastnit se boje po boku dělnické třídy. I když jsme v básnických prostředcích udělali kompromis, náš bojovný postoj byl správný. Básník nesmí zůstat nebojovný tam, kde se vede boj, básník se nesmí obracet zády k rozporům, k reálným rozporům na světě. Bojovnost v umění je vysoce charakterní stanovisko, které zaujímá básník k těmto rozporům. Čím je větší, tím méně standart a hesel trčí z jeho díla. Čím větší básník, tím konkrétnější báseň.

My, kteří se hlásíme k táboru pokroku a míru, díváme se na svět jinýma očima. Už Lenin zdůrazňoval, že bolševik je člověk svého druhu. Takový člověk se dívá na skutečnost jinak než člověk s vratkým světovým názorem. Díváme-li se na svět pevným pohledem, odhalíme nejúplněji pravdu života a skutečnosti. Názor, že takzvané objektivní obrázení skutečnosti spočívá v jejím fotografickém, mechanickém zrcadlovém obraze, je omyl. Metodou mechanického zrcadlového obrázení skutečnosti se dochází nanejvýše k naturalismu. Proto se snažíme vyjadřovat skutečnost s pomocí jasného vědomí a pevného světového názoru nejen rozumem, nýbrž také citem a obrazotvorností. Bez správného přirozeného citu, bez obrazotvornosti a konečně bez velikého umění nelze vytvořit v literatuře pravdivý obraz o světě.

(...)

Je nutno zdůraznit, že za posledních deset let od našeho osvobození sehrálo v naší nové literatuře mimořádnou úlohu mnoho básníků z básnického pokolení, které debutovalo po první světové válce. Tito básníci vtiskli a dodnes vtiskují pečeť naší soudobé poezii a bez souvislosti s jejich minulým dílem by se nezrodilo mnoho nejsilnějších děl posledního desetiletí naší poezie. Není náhodou, že na své dílo prostě navázat mohli. Jsouce více či méně příslušníky našeho revolučního dělnického hnutí, školeni tak či onak marxismem-leninismem, stojíce na téže straně barikády s dělnickou třídou, nemohli z žádných důvodů, ani z důvodů estetického zaujetí pro tzv. avantgardní poezii zbloudit na druhý břeh, ani přeběhnout na druhou stranu barikády. Každé hnutí mívá své dezertéry. V našem případě však se netýkaly dezertéry skutečných básnických osobností, nýbrž spíše jen satelitů. Jinak básnická avantgarda kolem Devětsi-

lu nebo později kolem skupiny surrealistů zůstala vcelku věrna a oddána boji dělnické třídy a zásadním tendencím komunistické strany.

Není divu, že mladým básníkům, kteří byli při vypuknutí první světové války ještě dětmi a při jejím konci svlékali ze sebe uniformy, bylo do duše odporné moralistní pokrytectví buržoazie, stále zvedající karatelsky svůj ukazováček, bez přestání vyučující a poučující. Se svrchovanou upřímností a s radostným přesvědčením, že mají pravdu, shazovali přes všechna možná zábradlí nepříjemnou smrtku měšťácké morálky a proklamovali umění smyslové, které by přišlo rozmetat nudu abstraktních filozoficky se tvářících strof. V tomto smyslu má se rozumět ohňostroji básnických obrazů, v tomto smyslu má se rozumět mlhavému pojmu „poetismus“. Nešlo koneckonců o nic jiného než zasnoubit poezii se skutečností emocionální, se skutečností neokleštěnou pojmovým pseudobásnictvím, se skutečností, která by člověka uchvátila a dala mu radost. Není také zbytečné připomenout, že v slově surrealismus, alespoň jak se zračil v dílech českých básníků, je jeho druhá část v podstatě akcentovanější než ono „sur“, „nad“. Nezapomeňme, že různé veličiny, jež měly u nás v Čechách v literárním životě mezi oběma světovými válkami dosti veliké renomé, hlásaly slávu tzv. čisté poezie abbého Bremonda a filozofických jinotajů Valéryho. Za tyto mlhavé ideály se schovávalo mnoho netalentovaných povznešenců, kteří proti básníkům spontánním a nemorbidním vedli pořouchlý očerňující boj. Tváříce se seriózně, obraceli oči v sloup, a jsouce izolováni od jakýchkoliv zájmů na sociálním dění, vysmívali se básníkům politicky zaujatým pro boj po boku dělnické třídy. Škoda, že se dostaly pod vliv jejich mentality i básnické osobnosti jako František Halas a Vladimír Holan. Bez našeptavačské úlohy těchto snobů byl by ušetřil František Halas svou poezii mnoha sebetrýznivých gest, jejichž sebetrýznivost nebyla jen ve vnitřním postoji, který obrážela, nýbrž i v určitém slovním zatížení kakofonií. Ač byl František Halas svým původem bližší dělnické třídě než většina básníků ostatních, byl přeroubován literárními kostelníky na člověka pesimistického. Ve svých posledních knihách, zvláště v *Torzu naděje* a ve sbírce *V řadě*, vytrhal tyto cizí rouby ze svého básnického těla, tento proces nebyl však pro Františka Halase bez bolesti.

Ještě mnohem dál, do mnohem většího osamocení byl zahrán vale-ryánskými krasoduchy Vladimír Holan. U něho slovní kakofonie a záliba v slovních novotvarech nabyla tak velkých rozměrů, že se pod nimi bortily i strofy mnoha jeho básní napsaných po roce 1945, ke škodě našeho lidu, kterému tím byl znesnadňován přístup k Holanově poezii, a ke škodě naší poezie. Rád bych se pozastavil u Halase. Kdysi, když měl soudruh Štoll referát – bylo to krátce po Halasově smrti – když měl přednášku, která

je obsažena v knížce *Třicet let* – tenkrát mě velmi citově pobouřilo, že v období tak krátkém po Halasově smrti Štoll s takovou otevřeností pronáší na Halase názor, který o něm měl. Mne se to citově dotklo. Ještě za života Halasova jednoho dne sešel jsem se s Ladislavem Štollem, který je tak poctivý, že by vzal jed na svůj názor. Tenkrát říkal, že bude nutno psát o některých zjevech naší poezie, například o Halasovi, kriticky. Řekl jsem mu: „Zrovna před několika hodinami ke mně volali, že Halas včera těžce onemocněl. Myslím, že by byla velmi nevhodná doba dělat teď nějakou zásadní kritiku Halase.“ Štoll odpověděl, že musí psát podle svého svědomí tak, jak cítí. Radil jsem mu: „Raději nepiš nic, doba je velmi nebezpečná, Halas onemocněl.“ Potom Halas zemřel. Bylo by bývalo tragické, kdyby měl v posledních dnech svého života číst podstatnou kritiku svého díla. O Halasovi jsem za jeho života několikrát psal. Vytýkal jsem knížce Kohout plaší smrt, že právě to, co se různým lidem na Halasovi líbilo – takzvaná hlubokomyslnost – je věc pro poezii nicotná. Jaké hluboké myšlenky vyjadřoval Halas? Vypreparoval jsem tyto jeho tzv. hluboké myšlenky a ukázal jsem, jak jsou povšechné, banální. Ne, básník není básníkem pro takové univerzální myšlenky. Zhodnotil jsem Halasovu obraznost, neboť měl v své poezii naštěstí krásné básnické obrazy, kterými dovedl nad skutečností rozsvítit magickou zápalku. Vytýkal jsem mu však, že do jisté míry kazí český jazyk. Kazí ho tím, že překrucuje slova, že dělá špatné slovosledy, inverze, že křiví některá slova, že si vymýšlí slova, že si ze starých slovníků vyhledává slova apartní. To vše jsem pokládal a pokládám – stejně jako u Holana, který v tom zašel mnohem dál – za jazykový nešvar, který by jiný národ než český básníkovi netrpěl. Nedovedu si představit, že by ve francouzské poezii některý básník tak zneužíval jazyk, jak to někdy dělal Halas a Holan. Mallarmé, který je pokládán za největšího novátora básnického jazyka, má jazyk naprosto čistý. Svobodnou syntaxí dostává slova do zvláštního sousedství, které rozžehuje jejich hmotnost. Právě syntaxí se stal Mallarmé novátorem. Ve francouzské literatuře neuzívají básníci inverze, nekrotí jazyk. Slovní neobratnost je vlastností mnoha českých básníků prostřední velikosti. Mně je milejší básník, který napíše čistě prostinkou lidovou básničku, než hlubokomyslný konstruktér umělého jazyka. U Halase i u Holana šlo často o přímé slovní novotvary. Zhoubné nádory jazyka. I v té jeho *Praze* pracuje „kostižerný čas“. Domnívám se, na rozdíl od Štolla, že krásnou básní, i když má na sobě zvláštní stín zatuchlých pokojů, jsou *Staré ženy*. Je to báseň krásná, litaniová – a styl, jímž je psána, mi celkem nebyl cizí. Dávno před Halasem jsem „litaniové“ básně psal. Halas ovšem napsal *Staré ženy* po svém, s velkým básnickým posvěcením. Nadto jeho báseň není rýmovaná – naštěstí – protože Halas „neuměl řemeslo“.

Teprve na Mickiewiczovi, kterého dělal za války, se technicky hodně naučil. Říkám hodně, neboť ani ten Halasův Mickiewicz není klasický. Je v něm zakleta velká básnická práce, která si zaslouží velkého obdivu a velké chvály. Odvolávám větu, že Halas neovládal řemeslo, ačkoliv se domnívám, že tomu tak je. Použiji jiné formulace. Myslím, že se Halasovi tak zalíbilo v kakofonii, že jí prostě přeplnil svou poezii, že si jí pokazil mnoho svých veršů. Jeho rýmy jsou bez síly. Mnohokrát jsem mu to vytkl. Jeho obrazy bývají velmi krásné. Viděl v obrazech, a tím byl a zůstal příslušníkem naší generace. Naše generace rozvíjela obraznost, v svém optimismu milovala harmonii. Halas v snaze o původnost a také vlivem Georga Trakla, rakouského básníka, který zemřel v mládí a jehož verše, velmi temné a prosycené syrovostí, překládal Reynek, katolický básník, který prožil víc než půl života ve Francii, kde zapomněl česky, češtinou víc než polámanou, převzal s pesimismem a pochurností Trakla i Reynkovu řeč. Pokládal jsem Halasovu přemíru kakofonie takřka za organickou vadu. Halase jsem osobně měl rád, vydal knížky později než já a byli jsme zpočátku velmi upřímnými přáteli. Viděl jsem, že tento člověk, který v podstatě přišel mezi nás jako jasný, veselý, trochu anarchismem nabitý moravský chasník, začal najednou trpknout a trpknul čím dál tím více. To nebylo dobré pro něho ani pro jeho přátele. Nesmírné nadání Halasovo velmi utrpělo. Začal se uzavírat do pesimismu, začal si v něm libovat, udělal si z něho doménu. Chtěl bych říci několik vět, které budou vypadat kacírsky, ale je v nich pravda. Naše generace vystoupila s optimismem a s láskou k jasnosti. Halas původně začal jako náš žák, napsal např. básničky na číslice, které jsou odliškem mé Abecedy. Protože se nechtěl spokojit a nespokojil s úlohou žáka, hledal svou notu. Tam, kde jsme byli harmoničtí my, on byl disharmonický, tam, kde jsme byli optimističtí my, tam byl pesimistický, tam, kde jsme byli profi-filozofičtí my, tam byl filozofický, tam, kde jsme byli politicky rekněme stalinsko-leninští, tam byl vědomě protistalinský. Kdesi jsem četl, že Erik Satie snil původně o hudbě, kterou před ním uskutečnil však Debussy. Erik Satie se obrátil o 180 stupňů a místo dusné impresionistické hudby začal dělat hudbu lineární, polyfonickou ve smyslu předbachovských polyfoniků, ovšem moderním způsobem. Cestou za původností i z opozice proti tomu, z čeho původně vyšel, přeháněl Halas svou kakofonií. Myslím, že celkem ke své škodě. Bez ní by v jeho verších kolovalo víc teplé lidské krve. Halas byl charakter. Šel za tím, co sám sobě ukládal. Ať se mýlil, nebo ne, charakter byl. Nedívím se Štollovi, že kritizoval Halase tak, jak ho kritizoval, jinak ho ani kritizovat nemohl.

Já jsem Halasovi za jeho života svůj názor na část jeho poezie vyjádřil. Potom během mnoha let jsme spolu nežili na přátelské noze. Dostá-

val se hloub a hlouběji do morbidních poloh, které skutečně mnohdy morbidními polohami jsou. Víím, napsal mnoho krásných věcí nemorbidních, třeba prózu Já se tam vrátím. Vůbec všude, kde neměl Halas překážky technického rázu, hlavně rým, tam byl vždycky daleko jasnější, daleko sličnější a líbeznější než s rýmem. Té sentimentality je v jeho poezii víc, než by se zdálo, ale je silně zaplísněna hořkostí. František Halas je básník původní a má plné právo, aby jeho dílo bylo vydáváno. Kritizován být může a myslím, že kritizován bude, protože na cestě k socialismu se budou přece jenom stále více a více od nás oddalovat věci, v nichž smrt vítězí nad životem. Mně je nesmírně líto Halasova lidského osudu. Básník se má dožít takového věku, aby měl možnost vydat to nejzralejší, co přichází básníkům někdy až s věkem. Jsou vášnivé povahy vnitřně uražené, jako byl Halas. Jsou vášnivé povahy, které křečovitě vzlykají a nasazují si masku šklebivou. To byl Halas. Právě tito básníci se mají dožít vysokého věku, aby mohli vyjádřit také období své zralosti. Mně je nesmírně líto Halasova lidského osudu, a proto jsem pokládal za svou povinnost na plenárce, na níž mluvil Štoll, do věci zasáhnout. Halasovy věci pro děti – má také řadu dětských básní – jsou prosté, jsou krásné. I když jdeme cestou k radosti a jasu, nemáme právo dělat básníkům temným cenzora. Kdyby to bývali dělali Rusové, z Jesenina by nezbyl ani chlup, a přitom Jesenin se vydává, i když v určitých dobách se vydával méně, než by jeho básnická velikost zasluhovala. Snad to bylo z důvodů výchovných, protože v Jeseninovi, který je veliký génius, jsou složky, které pro sovětskou mládež, dorůstající k socialismu, se mohly zdát sladkým jedem.

Mně vadí na Halasovi, stejně jako mně to vadí na Holanovi, rozvíklanost jejich řemesla, neúcta k hmotě slova, titanismus proti slovu, který někdy to slovo pokřivuje. A nejen slovo, nýbrž řeč, jazyk. Kdo se tomu začal od Halase učit, učil se špatně. František Halas, který redigoval v Petrově nakladatelství *První knížky*, tj. knížky začínajících nebo mladých autorů, bezděčně ovlivňoval mladé básníky, takže mnozí vstoupili do období po osvobození a přistupovali k novým úkolům, které jim kladla doba, s rukama poněkud spoutanýma, s očima poněkud bloudícíma, krokem rytmicky neurovaným. Tím nechci upírat Františku Halasovi nic z účinnosti jeho nejlepších básní, ani mluvit o Vladimíru Holanovi, přestože se na mnoho let odmlčel, v minulém čase. Nechci ani jednoho ani druhého házet na hromadu lartpoumlartistů, mezi něž jsem byl sám nejednou vržen, byť i rukou nejednoho adepta zředené „valeryány“. Nezapomněl jsem, že různí adepti poezie, kteří velmi rychle našli si po osvobození pozice v oficiálních, ne-li dokonce v stranických našich časopisech, byli pobouření nedostatkem „básnických“ hodnot mých historických obrazů, ač za-

nedlouho poté srotili proti mně šiky z důvodů, že jsem se jim nezdál být dost politický, neboť se zatím přeorientovali z halasovštiny a holanovštiny na mladofrontové a tvorbové nosiče standart a hlasatele levičáctví. Bylo by kruté sbíratí dnes proti těmto mladým básníkům, z nichž mnozí, jak svědčí Almanach 1955, naučili se psát s jistou skromností a úměrností, jejich někdejší útočné články v různých našich novinách a časopisech, zvláště v Tvorbě z dob jejího posledního tažení, v té Tvorbě, jejíž slavná minulost je spjata s jménem Julia Fučíka, a nechci zakrývat ošklivou útočnost literárních ultralevičáků, která nadělala veliké škody a mohla nadělat ještě větší, kdyby jí v tom byl nezabránil náš celkový politický vývoj. Nemohu však při všem láskyplném poměru ke všemu, co se v naší nové poezii, ať po jakkoliv bludných cestách, dopracovalo jistého úspěchu, tisknout na srdce zlobu lidí, jejichž tvář děsila den ze dne víc drahého Konstantina Biebla. V ještě větším odstupu času bude mít literární historik příležitost zhodnotit boje o novou poezii, které u nás zuřily po roce 1945. Doplátilo na ně mnoho citlivých bytostí: Konstantin Biebl, zanedlouho po vydání nejbojovnější básnické knihy, která u nás za celé období deseti let vyšla, lidsky rezignoval před zlými štvavými kampaněmi, jichž byl svědkem. Jaroslav Seifert se nedobrovolně na několik let odmlčel, když byl vykreslen jako nějaký renegát socialistické poezie. Vladimír Holan mlčí dodnes ke škodě naší literatury. Nebýt toho, že se František Hrubín musel znovu uvést jako autor dětských veršů, ostatně nad pomyslení krásných, nečetli bychom dnes od něho nádherné básně, jako je Za noci měsíčné nebo Zpěv lásky k životu. Nadaný a původní Jiří Kolář stal se nadlouho literárním a lidským psancem. Seifertův návrat do poezie je návratem zralé básnické osobnosti. Konkrétní a prostý jak naši národní klasikové, moderní pohledem, bezprostřední výrazem, lidský pojetím, dal našemu lidu přímo zářivé klenoty básnického umění.

Než se vrátím k některým jednotlivým básníkům srostlým s etapou posledních desíti let naší poezie, rád bych, alespoň v souhrnu, pojednal o nejdůležitějších úkolech oněch deseti let naší poezie, které museli naši básníci vzít za své.

Dlouholetá nacistická okupace, která bolestně poznamenala celý náš národ, a její neblahé důsledky, jako žalářování českých lidí, koncentrační tábory, tábory pracovní s pracovním nasazením, staly se hlavním tématem naší literatury po osvobození. Bylo napsáno desítky a sta knih pamětí, próz i veršů, invektiv, článků, úvah, vyšly knihy silné i slabé a vyšla kniha, jež vznikla přímo pod tlakem atmosféry vězení, Fučíkova klasická a nesmrtelná Reportáž psaná na oprátce. Svědectvím, jak pobyt v koncentračním táboře, který postihl básníka, nebyl rozhodující pro kvalitu básní, které podnítil, je kniha Písní zaživa zadržného od Ilji Barta.

*Protože veliká pravda mne prostoupila
uprostřed lží ...
přišel ...*

28. červen

devatenáct set čtyřicet

nahoru ke mně

v tyrolském tralaláčku

a tak se mi představil:

– Gehajme štátspolicaj

Auto dole už čeká.

Jak tehdy slizká němčina se lepila k patru,

jak tehdy civěly na mě domy s očima vypoulenýma,

jak tehdy skleněné nitě ulic se navíjely na cívku srdce,

jak tehdy slunce ježek mě drásalo tisíci ostny!

A pak ze mě začali drát člověka

(až na kost, až na kost).

Jejich „du“ rezavým boxerem bilo mě do zubů,

švajnhund, brumoks, štolch, aršloch

mě na člověka nové Evropy

pasovali...

Tyto a jim podobné verše plné naturalistických detailů, které pochopitelně se těžko smazávají z duše člověka, který byl nucen trpěti v koncentračním táboře, nad slunce jasněji dokládají, že bezprostřední zážitek není pro poezii vše. Jeho čerstvost a síla se vytratí, jakmile nejsou přetaveny básnickou koncepcí, jejich autentičnost zdaleka nemusí být samozřejmá v literárním díle, pokud není umělecky přehodnocena. Mnohdy, jako je tomu např. v knížce Miloše Jirka, delší časový odstup od zážitku je na prospěch jeho umělecké působnosti. Vždyť ani díla zralých umělců, jako byl Josef Čapek a Emil Filla, nepřinesla o zážitcích v koncentračním táboře dosti silnou básnickou žeň. Reportáž psaná na oprátce je v tomto směru poloviční *zázrak*. Takové zázraky se dějí, básník je však nesmí nikdy předem očekávat v čase, který by si zvolil. A přece i česká poezie odboje přinesla bohaté plody, nejen však u vězňů z koncentračního tábora a u partyzánů, nýbrž prostě u básníků bez ohledu na to, jakou úlohu v tomto odboji osobně hráli. Není jediného básníka, který by odboji proti nacistům byl nezasvětil mnohý svůj verš. Ba možno říci, že až do dnešních dnů objevují se v naší poezii sloky odboje. Zároveň s antifašistickou poezií rodí se hned v prvních dnech po osvobození poezie na počest Rudé armády, v níž básníci mluvící nejen svým jménem, nýbrž také jménem svého lidu, se snaží tlumočit Rudé armá-

dě dík za naše osvobození. K nejkrásnějším plodům poezie z historického rozhraní času, v němž žijeme, patří Jobova noc Františka Hrubína. Tomuto tématu dali osobitý výraz Vladimír Holan ve svých básních Dík Sovětskému svazu a Rudoarmějci. City naší vděčnosti osvoboditelům najdeme v dílech Marie Pujmanové, Jaroslava Seiferta, Viléma Závady, Františka Branislava a téměř všech našich pokrokových básníků, kteří jsou si dobře vědomi, že bez osvobození Rudou armádou by nebylo u nás svobodného života. Tak se u nás rodí ponenáhlu příležitostná poezie dobrá i špatná, podle okolností, za nichž a kým byla napsána. Zdali básníkem skutečně talentovaným, který se prostě nemohl vyhnout svým vnitřním hlasům, které na něho naléhaly, nebo talentem prostředním či podprůměrným, u něhož dobrá vůle byla silnější než jeho umělecká schopnost.

V souvislosti s básněmi příležitostnými, které plnily stále víc a víc sloupce našich novin a časopisů, rodila se poezie, která, ať silnější, či slabší, ať monumentálnější, či titěrnější, byla výrazem obdivu k velkým osobnostem současných dějin, a možno říci dnes, výplodem všeobecného kultu osobnosti. V roce 1949, kdy se blížilo sedmdesáté výročí narození Josefa V. Stalina, nabyl tento kult osobnosti jednoznačný ráz: stal se kultem Stalinovy osobnosti. Tento kult, šířený především z centrálních míst naší strany a stranického tisku, není ostatně bez obdoby se Stalinovým kultem v SSSR. V nejlepších dílech našich básníků vyvěral z lásky k Sovětskému svazu, jehož symbolem, ne-li synonymem byla pro ně Stalinova postava. Ostatně nám, básníkům, kteří máme poněkud delší paměť než publicisté, utkvěl kdysi velmi mocně v uších verš ze známé básně Vladimíra Majakovského, hlásající, že myslíme stranu, říkáme Lenin, a myslíme Lenin, říkáme strana.

Že i v dílech dobrých básníků docházelo při básních o Stalinovi k bigotnosti, je konečně svatá pravda. Tato bigotnost básníků byla však podnícena a stále znovu podněcována všeobecnou bigotností. Byla až fantastická. Kdysi mne požádal písemně Pavel Reiman, abych změnil ve svém Stalinovi verš o řece Styxu, neboť prý tento verš by mohl Stalinovi připomenout, že také on musí zemřít. Nemohl jsem Reimanovi vyhovět.

Když jsem byl v roce 1934 poprvé v SSSR, překvapil mě kult politických osobností, který tam vládl. Myslím dokonce, že jsem o tomto překvapení psal. Měl jsem dojem, že kult Stalinův je přechodem od byzantského kultu ikony ke kultu člověka. Tento kult u nás přinesl mnoho a mnoho básní rozdílné ceny. K nim patří také báseň Stanislava Neumanna, který od dob této básně nenapsal nic zdařilejšího. Jedno je jisté. Oslavující veršem Stalina a české vůdčí politické osobnosti, chtěli naši básníci posloužit dobré věci. Chtěli získat pro stranu, jejíchž nepřátel neubývalo, sympatie

pro její nejlepší syny, pro ty, kdož za ni nejvíce trpěli. Je lehčí psát báseň na jednotlivce než básně, které by byly výrazem nového našeho života. Je to lehčí. V každém případě je kult osobnosti, i když podnícený nej-ušlechtilejšími pohnutkami, v rozporu s celým smyslem myšlení a tvoření moderního člověka-komunisty. Je přežitkem z dávných dob – a naštěstí XX. sjezd KSSS mu udělal ráznou přítrž. Zatímco se již stávalo takřka samozřejmým zvykem, že mnohá veřejná osobnost o svých narozeninách dostávala ke kávě noviny s oslavnou básničkou, do budoucna tuto přílohu snídaně oželí. Všecko plyne. Jsme zas trochu rozumnější, jsme zas o krok dál. Horší by ovšem bylo, kdyby ze strachu před kultem osobnosti byli špatní básníci stavěni nad dobré. I to se stává, i to se už stalo. Lidé rádi přehánějí a naše poezie s nimi.

Tak ve snaze přiblížit se lidu, zapojit se do výrobního procesu a bůh-víproč ještě, měla poezie v svém desíletém vývoji u nás dosti trapné nedorozumění: frézismus. V letech, kdy zuřil, kdy několik mladých básníků obětovalo mu jak zlatému teleti, bylo by se básníkovi vyplatilo opatřit si technický slovníček a osvojit si terminologii z prostředí továren a dílen. Tak se tu a tam našlo nové slovo ke zřymování, ne-li k asonanci à la Majakovskij, tak se mohlo zdát, že básník je přítulen k srdci lidu, tak se rodily ohavné básně. Jak napsal Konstantin Biebl:

*Nic není v poezii tak aktuální
Jako upozornit ty kteří kuckají když vdechnou dým fabriky
Domnívájíce se že mohutně zpívají jako pramen skalní
Svým horlivým řečením ženou do zkázy každou svou sloku a rým
I vy kteří mále ducha a vane z vás poctivého nadšení záře
Nelehejte si na trať a nelíbejte rozjetých vlaků koleje
Ani horníkoví když vychází z šachty nevrle polibek na jeho
zpcené tváře
Raději počkejte až sám vám podá ruku až sám se na vás usměje
Za to že jste vyorali aspoň jednu pořádnou brázdu
Z které se zvedne skřivan přikrčený k chmelnici k její rumělce
Dělejte veleteče ale neutrhněte přitom hrazdu
Co prospívá Tarzanům nehodí se pro umělce...*

Byla to podivná podívaná, když včerejší spiritualisté, ruralisté a „valeryáni“ se oháněli ve svých básních nástroji, žel tyto nástroje nepomohly vydat z jejich rukou nic. Nic, co by mohlo promluvit k člověku. Nic mně není cizejší než domnívat se, že poezie má být obehnána magickým kruhem, za který by neměla přístup slova z dílny soustružnickovy. Vždycky

jsem si uvědomoval, že poezie asimiluje každý prvek, ať jakkoliv poetický, nebo prozaický, když je poezií. Není ovšem osudnějšího nedorozumění než myslet si, že tematika sama o sobě rozhoduje o tom, je-li báseň básní, a jakou je básní. Socialistický básník, který by zatarasil dveře své dílny před prvky toho, co se nazývá poezií občanskou, před prvky z jakékoliv oblasti lidské činnosti, osudně by se ochuzoval. Stejně jako by uzavřel svá okna před přírodou, před jejími vůněmi, listy, stržemi a mračny. Kdyby nehledal krásu všude tam, kde je život. Kdyby pospolitá práce nedovedla ho nikdy inspirovat. Kdyby byl specialistou na město nebo specialistou na venkov. Kdyby jako člověk stále více omezoval svá lidská práva na život svobodného člověka dvacátého století a socialismu. Jak to bývá, frézismus velmi rychle zašel a nikdo ho nelituje. Dějiny krácejí zvučnou nohou a přinášejí nám nové a nové otřesy, kladou před básníky nové a nové úkoly. S válkou v Koreji a se stále větším a větším hazardováním s osudy západního Německa objevila se otázka, která nemohla zanechat chladným ani jediného básníka, otázka boje za mír. Pod praporem boje za mír sešikovali se básníci starší i mladší, zralí i začínající a česká poezie dostala v tomto boji do vínku několik svých nejlepších plodů. Nejen v knihách, kde mír je předznamenán již v titulu anebo ve způsobu holubiček, v knihách s nej-různější tematikou, a přece zaměřených cílevědomě k míru.

V důvěře, že poezii se lze naučit, zorganizoval Svaz spisovatelů akci, z níž měl vzejít naší poezii užitek, akci na vyškolení tzv. dělnických kádrů. Tato akce vycházela z dobře míněné snahy, aby dělnická třída promluvila sama k sobě ústy svých příslušníků. Nebylo to ponejprv v dějinách literatury, kdy se stal dělník dobrým básníkem. Jan Noha, původním povoláním typograf, stal se již před válkou básníkem bez jakéhokoliv speciálního školení a vydal několik zajímavých knih. Je otázka, zdali by bez školení na Dobříši přiřadili se k literatuře již ne nejmladší lidé jako Františka Semeráková, Otto Ježek, Marie Kratochvílová, Marie Dušková a mladý Jiří Havel. Nejsem přesně informován o školení, které otevřelo těmto dělnickým básníkům dveře do literatury. Mám všechny důvody domnívat se, že by se byli během času sami našli. Básnické nadání ponouká vodu v kotlíku, aby se zahřívala a vřela. Vyvře často dosti banálně, málokdy se však spokojí s jedním pokusem. I když mám důvěru, že se básnický talent prosazuje sám, vím, že pomocná ruka, podaná adeptovi poezie, může urychlit jeho vývoj. Naproti tomu znám příklady, kdy různé závody daly si školit své příslušníky na kulturní referenty. Vyškolily je, nechaly je mluvit do závodního rozhlasu, nakonec se však milí referenti vrátili, mnohdy s pocity velmi složitými, k své pracovní lavici. Člověk neví, jací dělníci jsou z nich dnes, člověk neví, zdali se minuli povoláním v prvním či dru-

hém případě. Povolanych je mnoho, veliký talent se nerodí však ani přes noc, ani každoročně.

(...)

Rád bych nyní pojednal, byť jen velmi stručně, o básnících generace, k níž patřím a jejíž vývoj důvěrně znám. Budiž mně dovoleno promluvit především o Konstantinu Bieblovi.

Teprve teď, když vyšlo pět svazků Bieblova díla, vidíme, že to byl básník velkého formátu, že to nebyl, jak se kdysi mohlo zdát, jenom velký básník malých forem. Biebl samozřejmě malé formy dokonale ovládal. Myslím, že ovládat dokonale tzv. malé formy je ctností každého velkého básníka. Každý velký básník musí ovládat dokonale malé formy, poněvadž k poezii, k její dobré a snad nejlepší vlastnosti, náleží také smysl pro to, co bych nazval slovem „aforismus“. V básnickém slova smyslu je to perkresba, která vyjádří na malém prostoru velký prostor, která vyjádří víc, než obsahuje. Obsahem básnického aforismu je třeba několik slov, a přece tento básnický aforismus dovede rozlítit omamné lyrické světlo. Biebl už v svých prvních básních, např. v básni o pitevně, měl nesmírný smysl pro aforismus toho druhu. A právě proto, že dokonale ovládal poezii milostnou ve zkratce, byl dlouho pokládán za mistra malé formy. Kam až vyrostl, vidíme, jak čteme dnes jeho souborné dílo. Knížka Bez obav je v podstatě jen torzem ohromné knihy, kterou chtěl Biebl vydat v době, kdy pořádal knížku Bez obav. Žel nikdy ji nebudeme čísti, poněvadž Biebl spoustu svých básní zničil. Je to nedozírná škoda. Dověděl jsem se od jeho sestry po jeho smrti, jak při své poslední návštěvě v Slavětíně, než naposled odjel do Prahy, dva tři dny před svým koncem, horečně páčil své básně a ona bohužel tomu nezabránila, poněvadž se dostala do stejně strašného duševního stavu, v jakém byl její bratr.

Biebl propadl nesmírné depresi a my musíme litovat, že jsme s ním zrovna tenkrát nebyli my, jeho nejbližší kamarádi. Mluvil jsem s Bieblem naposledy asi čtrnáct dnů před smrtí, před Dušičkami, a strávili jsme spolu nepřetržitě celý den. Biebl mně vyprávěl plno drobných bizarních příhod, kterými mne chtěl přesvědčit, že se stal předmětem zájmu divných, nekalých lidí. Že se tito lidé snaží vyprovokovat ho. Nepokládal se za zcela bezpečného, domníval se, že se o něho zajímá dokonce policie, a moje stanovisko ho neuklidnilo. Nerozpoznal jsem, že se jeho duševní stav dostal na hranice, kde člověk přestává sám sebe kontrolovat, být pánem nad sebou.

Je dnes velmi těžké rekonstruovat všechny příčiny, které ho přiměly k tomu, že si vyvolil smrt, ale jedna věc je jistá: Byl velmi zneklidněn možností recidivy sektářství a sekernictví proti literatuře, které se

tenkrát zdálo být trochu zažehnáno. On stále a stále se bál, že přijde recidiva. Bylo to v době, kdy Slánský už přestal být generálním tajemníkem KSČ, ale kdy ještě nebyl zatčen. V té době se bál Biebl o osud poezie a básníků. Právě v době, kdy přímo chrlil poezii. V knížce *Bez obav* se stal Biebl pokračovatelem Majakovského bojovné poezie. Biebl, který byl lyrickým básníkem par excellence, který byl mistrem malých forem, stává se mistrem politické poezie velkého formátu. Dovedl do svého bojovného postoje zmobilizovat celou svou paměť, všechny své opravdu básnické zážitky, proto vytvořil silnou, neabstraktní, nespekulativní poezii. I tak, jak knížka *Bez obav* vyšla, zůstává jedinečnou knihou svého druhu. Těžko v ní bude někdo pokračovat, ale zůstává na všechny časy dokladem, jak velký lyrický básník může vytvořit velikou bojovnou poezii. Bylo jistě velkým překvapením pro všechny, kdo znali Biebla, jehož zaměření bylo převážně lyrické, jak rozšířil svou poezii. Ujalo-li se semeno Majakovského u nás v Čechách, ujalo se v prsti Bieblově. V době, kdy psal tuto poezii, byl básník na vrcholu vytržení. Vypravoval a psal o tom svým přátelům. Jeho nové básně znamenaly ohromný přelom v jeho životě. Tím tragičtější. Musíme pro budoucnost varovat lidi, kteří se nedovedou chovat k bytosti, která se jmenuje básník. Básník není člověk s hroší kůží, i když se to může někdy zdát. Je to člověk, jehož citlivost je nesrovnatelná. Jestli někteří kritikové nebo feldvėblové nad poezií hřeší tím, že si zahrávají s básníky, jako by měli hroší kůži, ať si zapamatují mé varování. Všichni ti, kteří u nás potlačovali poezii, potlačovali sám životní princip. Ať si vzpomenou na Biebla. I když třeba bezprostředně pod jejich vlivem neskákal z okna, velmi a velmi trpěl falešným mentorováním básníků a poezie. Byl příliš jemná bytost a nevydržel lidsky to, co musíme nakonec všichni se snažit vydržet. Poezie mu byla osudem a sám útok na ni pokládal za útok na nejprivátnější, co v něm bylo. Byl jedním z nejopravdovějších komunistů a socialistů, ale dříví na sobě štípat nedovolil. Na velkých básnicích rádi štípají dříví hlavně špatní básníci, kteří nenávidí poezii proto, že jim samotným nevydala plod.

(...)

Závěrem zbývá mně už jen nemnoho vět, kterými bych uzavřel tuto práci, shrnul její hlavní myšlenky a zdůraznil perspektivy, které má do budoucna naše poezie. Jak bylo již řečeno, v protikladu proti poezii indiferentní, která si dává iluzi, že básník a poezie mohou žít ve vzduchoprázdnem prostoru, je všechna dnešní veliká poezie světová i naše stranická v tom smyslu, že adekvátními prostředky vede boj za mír, za lepšího člověka a za šťastnější budoucnost. S jejím pokrokovým charakterem souvisí, že chce být čtena a milována nejširšími vrstvami lidu, a proto se sděluje s lidmi

způsobem plastickým, smyslovým, neabstraktním. Výchovná vlastnost této poezie je v tom, že bez vztyčeného ukazováčku dělá čtenáře svědkem obrazu života, zaostřeného a zveličeného nadšením a uměním. Její úskalí by mohlo být v tom, že by při nedostatku uměleckých prostředků, které ji nadlehčují a dávají přesvědčivost, mohla upadnout do suché mravoličnosti a že by neplnila úkol, který má míti ve společnosti: uchvátit člověka a vnutit mu správné myšlenky, vyjádřené novými, neotřelými uměleckými prostředky. Je třeba, aby naše poezie měla na zřeteli nejlepší výsledky pokrokové poezie světové a dovedla původním způsobem své umělecké prostředky učinit nejpůsobivějšími. Ohlížet se na zaostalého čtenáře a počítat s takovou zaostalostí je nemravné a čpí podvodem. Během procesu socialismu mění se někdejší zaostalý člověk zrychleným tempem v bytost nových vlastností, v bytost pokročilou. Poezie nikdy nesmí pokulhávat za životem. Musí ho dovést vyjadřovat v jeho plnosti bez zatížení kazatelskou didaktikou. Opírajíc se o své nejpokrokovější tradice, naše poezie posledních deseti let učinila několik kroků k uskutečnění ideálu, o němž byla řeč. Není divu, že na nové půdě sklouzla občas doleva či doprava. Důležité je, že se pokusila o první kroky k poezii socialistické a že na této cestě bude pokračovat s křídly nadlehčenými zkušeností z úseku cesty, který ušla. Není neštěstím, že si počínala často nezkušeně, že mluvila mnohdy deklarativně k lidskému rozumu místo po lidsku k bytosti celého člověka. S krystalizací našich životních poměrů krystalizuje také naše poezie. Má všechny předpoklady k novému odvážnému startu. Nehrozí jí ani tak levičáctví a pravičáctví, jako levičáctví v pravičácích. Rodí se kolektivním úsilím dnešních básníků všech generací. Úsilí učít se básnickým uměním dobývat soudobou skutečnost postavilo dnešní českou poezii na čelné místo ve vývoji poezie světové. Dává jí perspektivu, že bude milována nejen svým lidem, ale s výhledem na vývoj do budoucna stane se svérázným a hrdým partnerem nejlepší pokrokové poezie světové.

(1956)